

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА

УДК 808.26 — 312.2

ГРАЧЫХА Таццяна Антоваўна

ФАУНІСТЫЧНЫЯ НАЙМЕННІ
Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

10.02.01 — беларуская мова

АЎТАРЭФЕРАТ

дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Віцебскі дзяржаўны
універсітэт
імя П.А. Шеншчэва
БІБЛІЯТЭКА

АКТУАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы диссертации: Актуальность темы исследования вынуждена необходимостью решения сразу проблем современного белорусского терминологического, в том числе необходимостью сбора и систематизации терминологических народных наименований. Комплексное описание фонетических наименьших разнотематических групп названий живых Беларуси позволит на научном уровне выявить специфику белорусской фонетической терминологии, будет целесообразно решению проблематике системности, упорядочения и нормализации современной научной терминологии. Является сопоставимой с народной терминологией. Особое значение народной терминологии, степень ее влияния (на примере таких терминологических групп, как наименьшие (хиты- и герпетофауны) на формирование научной терминологии вытекает из аспекта ее влияния на ландшафт Беларуси и Припятского — наименьшего исследованного в диалектологическом плане зоны. Ключевым является исследование в том, что оно проводится на диалектном и региональном материале, выявляет специфику народных наименований живых популяций Беларуси.

Таким образом, исследование уносит в науку вклад в решение одной из самых актуальных и сложных проблем современной лингвистической науки — проблем терминологических наименований в белорусском языке. Описание системы терминологии в белорусском языке выявляет специфику и взаимодействие литературной и народной диалектной мовы. Актуальность исследования, нормализации и лексикографического описания фонетических наименьших обусловлена как научными, так и практическими интересами.

Связь работы с научными работами, темами. Исследование выполнено в рамках научного исследования темы "Лексическая система Припятского пространства и берега", которая осуществляется с 1996 г. кафедрой белорусского языка Витебского государственного университета имени П. М. Машерова (научный руководитель Л. С. Васюкович, протокол №6 от 22.01.1996 г.).

Мета и задачи исследования. Мета работы — раскрыть специфику функционирования современной белорусской научной и народной терминологии как целостной системы в сложившемся состоянии современной белорусской национальной мовы. Для достижения такой цели ставятся и решаются следующие задачи:

1. выявить особенности, актуальные закономерности, этапы и пути формирования белорусской научной терминологии;
2. выявить системную организацию, структурно-семантические и словоупотребительные особенности терминологии.

3. разгледзець праблемы ўнармаванасці беларускай навуковай фауністычнай наменклатуры;

4. раскрыць асаблівасці функцыянавання поўнайменных фауністычных радоў Беларускага Паазер'я (на прыкладзе найменняў іхтыяфауны і герпетафауны);

5. акрэсліць месца і ролю народных найменняў жывёл у сістэме навуковай фаунаынаменклатуры;

6. скласці тэматычны дыялектны слоўнік іхтыя- і герпетафауны Беларускага Паазер'я.

Аб'ект даследавання. Аб'ект дысертацыйнага даследавання — беларускія навуковыя і народныя найменні відаў і родаў пазваночных дзвіж жывёл Беларусі. З-за пыматлікасці сабранага матэрыялу ўзнікла неабходнасць яго тэматычнага абмежавання. Народныя назвы разглядаюцца на аснове такіх маладаследаваных прадметна-тэматычных груп, як найменні іхтыя- і герпетафауны Беларускага Паазер'я.

Прадмет даследавання. У працы разглядаюцца адметныя асаблівасці беларускай навуковай фауністычнай наменклатуры а таксама выяўляецца спецыфіка народнай фаунаынаменклатуры ў плане яе ўзаемаадносін з навуковай.

Гіпотэза. Поўнайменнасць — крыніца фарміравання фауністычнай наменклатуры. Даследаванне поўнайменнасці дыялектных найменняў дазволіць выявіць багацце і самабытнасць народнай фауністычнай наменклатуры, яе ўзаемасувязь з навуковай фаунаынаменклатурай. Гэта даць магчымасць ствараць народная аснова — багацейшая і галоўная крыніца фарміравання і нармалізацыі сучаснай навуковай фаунаынаменклатуры.

Метады даследавання. Для вырашэння пастаўленых задач у дысертацыі асноўнымі метадамі даследавання моўнага матэрыялу з'яўляюцца апсальна-аналітычны і параўнальна-супастаўляльны. Прымяняліся таксама лінгвагеаграфічны метады, элементы статыстычнага аналізу.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. Дысертацыя з'яўляецца першай спробай комплекснага вывучэння і манаграфічнага апісання сістэмы фауністычных найменняў у беларускай лінгвістыцы, яе розных тэматычных груп у плане вырашэння асноўных заканамернасцей станаўлення, выяўлення адметнасцей на розных этапах фарміравання. Праведзена сістэматызацыя і класіфікацыя фактычнага матэрыялу паводле структурна-семантычных і словаўтваральных тыпаў. Упершыню на матэрыяле гаворак поўначы Беларусі — Беларускага Паазер'я — даследаецца спецыфіка народных найменняў прадстаўнікоў іхтыяфауны і герпетафауны паводле тыпаў лексічных адрозненняў.

Палажэнні і вывады дысертацыі ўносяць пэўны ўклад у вырашэнне праблем узасмаадносін тэрміналагічнай лексікі і народна-дыялектнай, у выяўленне заканамернасцей развіцця навуковай наменклатуры беларускай мовы, у вырашэнне пытанняў яе ўпарадкавання і нармалізацыі. Супастаўленне навуковых і народных фаўнанайменняў дапаможа не толькі вывучэнню тэматычных груп як падсістэмы мовы, але ў некаторых выпадках будзе садзейнічаць вырашэнню пытанняў упарадкавання і нармалізацыі сучаснай беларускай навуковай фаўнастычнай наменклатуры. Аналіз тэматычных груп намінацыйнай лексікі фаўны пашырае існуючыя ўяўленні пра сістэмны характар слоўнікавага складу мовы.

Практычная вартасць атрыманых вынікаў. Даследаванне запяўняе прабел у вывучэнні сістэмы фаўнастычных найменняў у беларускай мове. Яго матэрыял можа быць выкарыстаны ў даследаваннях па праблемах знамясілля, тэрміназнаўства, дыялекталогіі, у вучэбным працэсе пры выкладанні лексікалогіі, дыялекталогіі, пры чытанні спецкурсаў і спецсемінараў, пры напісанні студэнтамі курсавых і дыпломных прац. Матэрыялы вынікаў даследавання могуць быць выкарыстаны ў лексікаграфічнай практыцы пры вырашэнні праблем унармалізацыі беларускай фаўнастычнай наменклатуры і складанні беларускамоўнага тэрміналагічнага слоўніка на тэрыторыі, а таксама пры складанні дыялектнага слоўніка найменняў жывёл Беларускага Пазер'я.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Беларускае навуковае фаўнанаменклатура як падсістэма беларускай мовы характарызуецца своеасаблівай і складанай гісторыяй становлення і развіцця. Этаны яе фарміравання вызначаюцца арыентацыяй на пэўныя прыярытэты тэрмінаўтварэння, на якія мае ўплыў шэраг інтра- і экстралінгвістычных фактараў.

2. Працэс уніфікацыі і ўдасканалення беларускай навуковай фаўнанаменклатуры яшчэ не завершаны і характарызуецца, хоць і ў значна меншай ступені, тым жа лексіка-семантычнымі працэсамі, што і народная фаўнанаменклатура.

3. Беларускае навуковае фаўнанаменклатура ў адрозненне ад народнай з'яўляецца складанай сістэмай арганізацыі, якая характарызуецца парадзіматычнымі іерархічнымі варыянтнымі адносінамі, пэўнымі структурна-семантычнымі асаблівасцямі і словаўтваральнымі тыпамі.

4. Паднайменнасць народнай фаўнанаменклатуры Беларускага Пазер'я на згульнабеларускім тінгвістычным фоне вызначаецца пэўнай спецыфікай, семантычным багаццем і разнастайнасцю тыпаў лексічных адрозненняў дыялектных фаўнанайменняў.

5. Беларускае народнае фаўнанаменклатура — багацейшая крыніца фарміравання беларускай навуковай фаўнанаменклатуры і ей павінна быць а ве-

дзена належнае месца ў вырашэнні праблем нармалізацыі сучаснай навуковай фаунанаменклатуры.

Асабісты ўклад саіскальніка. Дысертация з'яўляецца самастойным даследаваннем, якое праведзена аўтарам асабіста. У дысертцыі выкарыстаны матэрыялы з лексікаграфічных прац спецыяльнай заалягічнай літаратуры, а таксама матэрыялы, сабраныя аўтарам і студэнтамі Віцебскага дзяржаўнага універсітэта ў час дыялекталагічных практык у 154 населеных пунктах Віцебшчыны, у 15 пунктах іншых рэгіёнаў Беларусі на працягу 1995-1998 гадоў на аснове распрацаванай аўтарам праграмы (гл. "Дадатак 1"). Картажка даследавання налічвае 2 500 лексічных адзінак.

Апрабаванне вынікаў дысертцыі. Вынікі даследавання абмяркоўваліся на пасяджэннях кафедры беларускай мовы факультэта беларускай філалогіі і гісторыі Віцебскага дзяржаўнага універсітэта (11 мая 1996 г., 5 студзеня 1999 г.). Асноўныя палажэнні былі выкладзены на наступных навуковых канферэнцыях: 46-ая, 48-ая, 49-ая і 51-ая навуковыя сесіі прафесарска-выкладчыцкага складу ВДУ (люты 1994 г., 1996 г., 1997 г., 1999 г.); "Другая і Трэцяя навуковыя канферэнцыі аспрантаў і маладых вучоных" (ВДУ, 20 снежня 1993 г.; 5 снежня 1994 г.); рэгіянальная навуковая канферэнцыя "Письменства і друк на Віцебшчыне: гісторыя і сучаснасць" (Віцебск, 15 кастрычніка 1996 г.); рэспубліканская канферэнцыя "Пытанні нармалізацыі беларускай навуковай тэрміналогіі" (Гомель, 1994 г.); Трэцяя і Чацвёртая міжнародныя навуковыя канферэнцыі "Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і лінгвагузнаўства" (ВДУ, 5 снежня 1994 г., 24 красавіка 1997 г.)

Апублікаванасць вынікаў. Па выніках дысертальнага даследавання аўтар мае 10 работ. Агульная колькасць старонак — 52.

Структура і аб'ём дысертцыі. Агульны аб'ём даследавання складае 173 старонкі, з іх 108 старонак займае асноўны тэкст, які ўключае ўводзіны, агульную характарыстыку работы, тры раздзелы і вывады 14 старонак — умоўныя абазначэнні і крыніцы, апошнія налічваюць 100 назваў, 13 старонак — сінс выкарыстанай літаратуры (173 назвы), 36 старонак — дадаткі 1, 2 ("Праграма па зборы матэрыялу для вывучэння фаўністычнай лексікі", "Тэматычны слоўнік народных найменняў іхтыя- і герпетафауны Беларускага Паазер'я")

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ

Ва ўводзінах абгрунтоўваецца выбар тэмы, вызначаецца шэраг пытанняў, звязаных з даследаваннем беларускай фаўністычнай наменклатуры. У гэтым раздзеле акрэсліваецца аб'ект даследавання, даецца апісанне крышч матэрыялу і метадаў даследавання, неабходных для правядзення навуковага аналізу сабранага матэрыялу.

Аб'ектам з'яўляецца беларуская навуковая і народная наменклатура жывёл. Фаўністычная наменклатура разглядаецца як свосасаблівая сістэма спецыяльнай лексікі. У сувязі з гэтым вырашаюцца спрэчныя пытанні, звязаныя з адносінамі паміж тэрмінам і номенам, паміж навуковай наменклатурай і адпаведнымі ей народнымі назвамі. І тэрміны, і номены разглядаюцца як састаўныя часткі сістэмы мовы навукі.

Першы раздзел "Гісторыя станаўлення і развіцця беларускай навуковай фаўністычнай наменклатуры" складаецца з двух параграфіў. У першым параграфі — "Стан і праблемы вывучэння фаўнанаменклатуры ў мовазнаўстве" — вызначаецца ступень распрацаванасці дадзенага пытання ў лінгвістыцы. Аналізуюцца вядомыя працы, прысвечаныя даследаванню розных праблем фаўністычнай лексікі: арыталагічнай (М.П. Антонаў, Л.Ф. Маісева, Г.М. Левіна, М.М. Гінагулін, Л.А. Булахоўскі, М.В. Ніканчук, І.А. Сокал, Я.Струтынскі і інш.); іхтыялагічнай (А.А. Крыніцкі, А.С. Герд, В.В. Усачова, В.Ц. Каламец, Л.С. Берг, А. Макарская-Кавальская, А.А. Берлізаў і інш.); гры-ялагічнай (У.М. Курьленка, Б.Н. Прадэнка, В.А. Кур'янка, З.А. Зяневіч, В.В. Шур, Н.А. Стараспенка, А.М. Трубачоў, Д.С. Сегараў, Т.У. Скікевіч, Н.Ф. Зайчанка, Л.Л. Арлоў, А.Н. Волкаў, Г.Л. Аркушын і інш.).

У другім параграфі — "Этапы і шляхі фарміравання беларускай фаўнанаменклатуры" — прасочваецца гісторыя станаўлення і развіцця навуковых намінацый жывёл, пачынаючы з 20-ых гадоў нашага стагоддзя — пачатковага этапу свядомага і мэтанакіраванага фарміравання беларускай нацыянальнай тэрміналогіі, у тым ліку і заалагічнай. Станаўленне заалагічнай наменклатуры адбывалася па законах фарміравання іншых тэрмінасістэм, прыяцыпы і шляхі ўтварэння якіх разглядаліся беларускімі мовазнаўцамі В.П. Краснечым, А.І. Паддужным, Л.А. Антанюк, В.К. Шчэрбыным.

Беларуская навуковая фаўнанаменклатура прайшла складаны і супярэчлівы шлях. Этапы яе развіцця (20-ыя; 30-60-ыя; 70-90-ыя гг.) глумачацца рознымі як інтэралінгвістычнымі, так і экстралінгвістычнымі фактарамі. Найбольш выразнай спецыфічнай з'явіў беларускай фаўнанаменклатуры на розных этапах яе развіцця з'яўляецца поўнайменнасць. У залежнасці ад змянен-

ня прышчыпаў тэрмінаўтварэння ў розныя часы назіраюся змены і ў поўнай-менных радах фауністычных номенаў.

Аснову навуковай фауністычнай наменклатуры 20-ых гадоў, паводле звестак 8 і 12 выпускаў “Беларускай навуковай тэрміналогіі”, складаюць пераважна славянскія назвы *яль, леши, сарабай, сарока, варона, мыш, крот, бабёр, воўк, заяц, вузь, гадзюка* і інш., а таксама ўласнабеларускія *хахоля, драч, коскі, куратнік, баталён-вайка, бусел, крыжацкі, каласяніца, курка, відзьяная, пачкур, кель, цяроха звычайная* і інш.

Калькаванне і запазычанне ў гагачаснай зоонаменклатуры выкарыстоўвалася ў асноўным для абазначэння экзатычных жывёл, а таксама некаторых сістэматычных катэгорый фауны: *амфібіі, алігатар, шымпанза, антылёпа, кангур, львон, храстаконьрыя* “хрыццёперы”, *кальчаконьрыя* “колючепёрыя” і інш.

У асобных выпадках тэрміналогі прыбягалі да стварэння неалагізмаў: *сабака паўночны* “песец, лисица полярная”, *бяспя* “обезьяны беспалыя”, *колячык жу́тны*, *мясцэжэры* “хвішчыя, плотоядныя” і інш.

Асноўны прычып фауністычнай тэрмінаўтварчасці 20-ых гадоў — выкарыстанне дыялектных сродкаў беларускай мовы, арыентацыя на ўласнае моўнае багацце, на стварэнне неалагізмаў і на іспрыянцце запазычанняў, што мела як станоўчыя, так і адмоўныя вынікі. Даследаванія крыніцы ўказваюць на не завершанасць фарміравання зоонаменклатуры 20-ых гадоў, яе неўпарадкаванасць, недастатковую апрацаванасць. У першую чаргу гэта выяўляецца праз найбольшую лексіка-семантычную асаблівасць тэрміналогіі 20-ых гадоў — яе поўнайменнасць. Сінонімы, дублеты, варыянты — непажаданая з’ява ў мове навукі, паколькі для ўпарадкавання тэрмінасістэмы (на вышні думку, і наменклатурасістэмы) не характэрны з’явы празмернасці, шуканасці. У сваім даследаванні мы прытрымліваемся поглядаў В. І. Красня на размежаванне з’яў дублетнасці, сінанімі і варыянтнасці, аб’ядноўваючы іх тэрмінам поўнайменнасць.

Поўнайменнасць характэрна для 8 і 12 выпускаў “Беларускай навуковай тэрміналогіі” (1926, 1927), для “Спіса назваў птушак і некаторых рыб” А. Фядзюшына (1925), для перакладных слоўнікаў В. Ластоўскага, М. Байкова і С. Некрашэвіча. Захопленасць поўнайменнасцю прывяла да таго, што слоўнікі 20-ых гадоў сталі прашаноўваць розныя пераклады да аднаго і таго ж расійскага аднаведніка: рус. *лебедь кшкун* — бел. *лабудзь, лабуць, лебядзь* [Ластоўскі] — *лебедзі* [Байкоў і Некрашэвіч]; рус. *рыбчик* — бел. *рыбак* [Ластоўскі] — *рабец, рабок* [Байкоў і Некрашэвіч].

Экстралингвістычныя фактары садзейнічалі таму, што ў 30-ыя гады праблемы ўпарадкавання і нармалізацыі былі вырашаны праз збліжэнне з расійскімі аднаведнікамі. Пераважная ролянасць запазычанняў з рускай мовы

гаго часу, а таксама калек і паўкалек, утвораных з улікам асаблівасцей беларускай мовы, функцыянуюць і ў сучаснай зоаіменклатуры. Так, слоўнікавы склад 13 выпуска “Беларускай навуковай тэрміналогіі” — “Праект слоўніка: Батаніка, біялогія, заалогія” (1935) — надзвычай набліжаны да рускіх адпаведнікаў і да сучаснай зоаіменклатуры: *соні* ‘соні’, *рапушка* ‘ряпушка’, *голец* ‘голец’, *казадой* ‘козодой’, *князёк* ‘князёк’ і інш. Выкарыстаны ў Праекце і калькі: *чаротаўкі* ‘камышовкі’, *чырванопёрка* ‘краснопёрка’ і інш. Беларускія назвы для абазначэння пазваночных жывёл у Праекце нешматлікія: *шчупакі* ‘щуки’, *бугай* ‘выпь’, *буслы* ‘аисты’, *грычун* ‘сорокопут’, *піска* ‘трясогузка’ і інш.

Асноўны прынцып намінацыі на другім этапе фарміравання беларускай зоаіменклатуры — яе інтэрнацыяналізацыя, словаўтваральнае калькаванне з рускай мовы. Характэрнай лексіка-семантычнай асаблівасцю зоаіменклатуры 30-ых гадоў з’яўляецца амаль поўная адсутнасць полінаймаеннасных нomenаў. Адзінаквыя найменні фауны маюць полінаймаенную назвачу *белка* (*вавёрка*) ‘белка’, *дзікая каза* (*казуля*) ‘касуля’, *тхор* (*машок*) ‘хорек’ і інш. Такія палача фаунаіменклатуры ў 30-ыя гады сведчыць аб адносным яе ўпарадкаванні і нармалізацыі. Аднак моўнае збліжэнне з рускай зоаіменклатурай са звычайна не толькі інтэрнацыяналізацыі гэтых сістэм, але, наадварот, дазволіла ўзаконіць шматлікія словы-назвы, не характэрныя для беларускай моўнай сістэмы: *варакушка*, *завірушка*, *квакіца*, *рапушка* і інш.

Трэці этап фарміравання сучаснай фаунаіменклатуры, як і ўсёй змяшчальнай тэрміналогіі, на нашу думку, звязаны з ажыццўленнем тэрміналагічнай працы на Беларусі ў 70-ыя гады і выхалам у свет грунтоўнага выдання “Энцыклапедыя прыроды Беларусі” (1983-1986). Станаўленне зоаіменклатуры 70-80-ых гадоў ішло на кірунках, выбраных у 30-ыя гады — інтэрнацыяналізацыя тэрміналогіі, калькаванне і запозычэнне з рускай мовы. Беларуская заалагічная наменклатура да сярэдзіны 80-ых гадоў была прадстаўлена ў поўным колькасным аб’ёме і выйшла на больш высокі якасны ўзровень у параўнанні з папярэднімі этапамі.

З’яўленне на хвалі Адраджэння пачатку 90-ых гг. “Аналізаванага спіса хрыбетных жывёл Беларусі” (1993) на адзін пачатковы этап фарміравання заалагічнай тэрмінасістэмы на больш высокім якасным узроўні. Тэкстнаму складу беларускай заалагічнай наменклатуры названага Спіса надалена нацыянальная афарбоўка, дзякуючы арыентацыі на ўласныя сродкі беларускай мовы. Аднак такі падыход зноў, як і ў 20-ыя гады, выяўляе шмат спрэчных пытанняў, звязаных з нармалізацыяй беларускай зоаіменклатуры, і не вырашае ў поўнай меры праблем упарадкавання (напрыклад, дублетнасці), а іншы раз і паглыбляе іх.

І Прааналізаваць матэрыял пазвагае вызначыць тэндэнцыю да звужэння колькасці полнайменных номенаў як у неспецыяльнай літаратуры, так і ў спецыяльнай (за выключэннем “Аналізаванага спіса хрыбетных жывёл Беларусі” (1993) Працэс уніфікацыі фаўнаіменклатуры адбываецца за кошт апусчэння ў сінанімічных радах народнай назвы або запазычанай. Працэс фарміравання дадзенай лексічнай сістэмы не завяршыўся, працягваецца праца па яе ўдасканаленні і ўнармаванасці

Прычына захавання полнайменнасці ў фаўністычнай наменклатуры заключаецца ў тым, што яна з’яўляецца падсістэмай агульналітаратурнай мовы і фарміруецца на яе аснове, карані якой знаходзяцца ў народных гаворках. Апошнім жа ўласціва пінатлікая сінанімія, варыянтнасць і дублетнасць найменняў. Арыентацыя беларускай заалагічнай наменклатуры на побыткі рускай і рэмналогіі, гаксама з’яўляецца прычынай пашырэння полнайменных радоў у беларускай фаўністычнай наменклатуры, наколькі назіраецца тэндэнцыя да паўтору хібаў, якія ёсць у рускай: бел. *чайка серабрыстая (рагатуха)* — рус. *чайка серебрястая (хохотунья)*, *чайка танказубая (морскі галубок)* — рус. *чайка тонкозубая (морской голубок)* і інш

Пазбягаючы неапраўданых пурыстычных тэндэнцый, у пэўнай ступені правамерна не губляць некаторыя пашыраныя народныя назвы, асабліва родавыя, што дапаможа родавай фаўнаіменклатуры захавашь нацыянальны адметнасці. На нашу думку, лінгваграфіі павінна быць адведзена значная роля ў праблемах унармавання беларускай сістэмы фаўністычных найменняў. Абнаўленне сучаснай беларускай заалагічнай наменклатуры магчыма агульнымі намаганнямі біялагаў і моваведаў з улікам сучасных фактаў лінгвістычных даследаванняў

Другі раздзел “Сучасная беларуская фаўністычная наменклатура як сістэма” складаецца з двух параграфоў. У першым параграфі — “Структурна-семантычныя асаблівасці навуковай фаўнаіменклатуры” — адзначаецца, што для фаўністычнай лексіка-семантычнай падсістэмы мовы характэрна іерархічная арганізацыя сувязей паміж словамі, у аснове якой ляжаць імплікацыйныя адносіны лагічнага характару. Апошнія вызначаюцца тым, што відыя заалагічныя паняцці семантычна падпарадкоўваюцца родаваму сігніфікату (больш шырокае паняцце) — гэта значыць, характарызуюцца гіпоніма-гіперанімічнымі адносінамі. Апошнія выяўляюцца пры размяшчэнні ў таксанамічныя групы асноўных сістэматычных катэгорый жывёл, якія падпарадкоўваюцца па схеме: від → род → сям’я → атрад → клас → тып → падцарства → царства.

Падзел фаўністычнай лексікі на пэўныя групыкі, выяўленне структурных сувязей паміж номенамі надаюць фаўністычнай лексіка-семантычнай падсістэме мовы рысы сістэмнасці і ўпарадкаванасці. Фаўнаіменны як адзінкі

гэтай сістэмы лагічна ўзаемазвязаныя і ўзаемазалежныя на ўзроўні сістэматычнай класіфікацыі з фаўністычнымі паняццямі. Гэтым фаўністычныя номены адрозніваюцца ад назваў жывёл у народнай мове.

Структура фаўнаноменаў звязана з бінарнай лацінскай сістэмай у абазначэнні жывёл, паводле якой першае слова абазначае род, другое — від. Так, родавая фаўністычная назва звычайна складасца з аднаго слова: *сыч, гальян, яшчарка* і г.д. Відавыя номены — двухслоўныя словазлучэнні *сыч дамавы, гальян азёрны, яшчарка жывародная* і г.д. Падвіды абазначаюцца трохслоўнымі намінацыямі: *зубр еўрапейскі белавежскі, чапля белая вялікая, мінога ручавая еўрапейская* і г.д. Асноўная роля ў абазначэнні відаў і падвідаў адводзіцца родавай назве, залежная — прыметнікам-азначэнням і назоўнікам-прыдаткам, якія надаюць відам і падвідам адрознівальную характарыстыку.

У структуры састаўных (двухслоўных) відавых номенаў вылучаюцца словазлучэнні, утвораныя па наступных схемах: 1) назоўнік+прыметнік (*ваўерка звычайная, карась сярэбраны, журавель чорны*); 2) назоўнік+назоўнік-прыдатак (*яют-паласкун, джэзір-насар, гарыхвостка-чарнушка*); 3) назоўнік+назоўнік Р.скл. (*нетатыр Натузуса, начіцца Натэ-рэра, дрозд Наумана*). Па першай мадэлі ўтворана 246 двухслоўных номенаў, па другой — 44, па трэцяй — 5. Трэхслоўных словазлучэнняў, для якіх характэрна схема назоўнік + прыметнік + прыметнік (*голацел вадзіц істрабінны, чапля белая малая*), адзначана 6.

Прыметнік і назоўнік прыдатак у наменклатурных словазлучэннях з'яўляюцца вызначальнымі ў адрозненні відаў па пэўных прыкметах. Выяўлены наступныя крытэрыі відавых намінацый фаўны: паводле месца распаўсюджвання, паходжання, стварэння (*мышалюў батонны, аўсчыка сі-ловат*), паводле памераў (*буразубка малая зялёнакрані*), паводле формы (*каморнік даўгахвосты, чайка танкадзюбая*), паводле паводзення (*пеначка-перкамеішка, чарацічка вяртэвая*), паводле надабенства з іншымі відамі жывёл (*яютнападобны сабія, куцк-сарока*), паводле афарбоўкі (*мышалюўка-белашыйка, кажан дэкакачаровы*), паводле характару ежы (*зміяць, траў-ястраб-цепаўроўнік*), паводле выразнай знешняй прыкметы (*сабіца вусатая, жаварочка ражаты*), паводле ўласных імёнаў (*сцяжэрніца, Тет-лева, начіцца Наубентона*).

Словазлучэнні як спосаб утварэння фаўнаноменаў, які дазваляе на аснове адной лексемы фармуляваць радзі відавых паняццяў, з'яўляецца прадуктыўным у працэсе развіцця змятачнай наменклатуры. Самым распаўсюджаным крытэрыем у абазначэнні відавога наймення з'яўляецца крытэрыі паводле афарбоўкі.

У другім параграфі раздзела — “Словаўтваральныя тыпы навуковай фаунаіменклатуры” — вызначаны асноўныя спосабы сінхранічнага ўтварэння вытворных фаунаіменаў: афіксацыя і складанне Фауністычныя номены матывуюцца часцей назоўнікамі, у меншай ступені — прыметнікамі і дзеясловамі, выключнікамі (гукатэраімальнымі словамі). Апошнія сутракаюцца ў назвах птушак, утвораных паводле гукатэраімальнай прыкметы. Часцей за ўсё дэрываты ўтвораны шляхам афіксацыі, у першую чаргу, спосабам суфіксацыі. Вылучаны адназоўнікавыя, адпрыметнікавыя, аддзеяслоўныя, адвыключнікавыя тыпы са значэннямі “назва птушак”, “назва зьяроў”, “назва рыбы”, “назва паўзуноў”, “назва земнаводных”. У сучаснай фаунаіменклатуры найбольш распаўсюджанымі словаўтваральнымі фармантамі з’яўляюцца к (а), -анк(а), -янк(а), -нск, -аўк(а), -оўк(а), -ёўк(а). Малапрадуктыўнымі словаўтваральнымі морфэмамі з’яўляюцца -ушк-, -юшк-, -ен (эд., -ян), -нн-, -нц (сын.), -ух-, -ун-. Для параўнання прыведзены словаўтваральныя тыпы 20-ых гадоў. Так у 20-ыя гады сустракаліся словаўтваральныя тыпы, якія не адзначаны ў сучаснай беларускай навуковай фаунаіменклатуры. Напрыклад адназоўнікавае ўтварэнне са значэннем “назва птушкі” з суфіксам -юх: *канюх*. Адпрыметнікавае ўтварэнне са значэннем “назва рыбы” з фармантам -зн(а): *близна*. Адназоўнікавае ўтварэнне са значэннем “назва паўзуна” з фармантам -к(а): *бужка*. Гэтыя словаўтваральныя тыпы захаваліся ў сучасным народным словаўтварэнні.

Для словаўтварэння навуковай фауністычнай іменклатуры непрадуктыўным з’яўляецца прэфіксальны спосаб: *паборлік* “назва птушкі”. Не з’яўляецца прадуктыўным прэфіксальна-суфіксальны спосаб утварэння: *паморник, папаўзень, падарожнік* “назва птушак”, *падкаменчык* “назва рыбы”. Параўн з архітаіменамі 20-ых гадоў: *падкаменка, падсалавей* — прэфіксальны спосаб; *падкарышнік* — прэфіксальна-суфіксальны.

З вытворных номенаў найбольш характэрнымі з’яўляюцца адсубстантыўныя суфіксальныя ўтварэнні, папяраны адпрыметнікавыя і аддзеяслоўныя.

Складаныя формы зноіменаў, утвораныя спосабамі асноваскладання і асноваскладання з суфіксацыяй матывуюцца словазлучэннямі. Паводле асноваскладання ўтвораны наступныя номены: *сіваграк, дубанос, сіваваронка, чырвананожка, белавочка, шыракавушка* і інш. Параўн з архітаіменклатурай 20-ых гадоў: *сіваграк, зялёнаножка, сіняшыйка* і інш. Паводле асноваскладання з суфіксацыяй (у тым ліку і з нулявой суфіксацыяй) ўтвораны наступныя намінацыі: *шылахвостка, гарыхвостка, крыжадзюб, чырванавалдзёвік, зімародак, мышалоў, верхаводка, краснапёрка, таўсталобік, буразубка, белазубка* і інш. Для дадзеных утварэнняў папяраным з’яўляецца асноваскладанне з нулявой суфіксацыяй і з суфіксам -к-. Параўн з зноіменклату-

рай 20-ых гадоў: *землянічка качказуб, пчалебка, тоўстазуб, чурчакрылка* і інш. Найменне *бясцер* "назва рыбы" (б'ялуга-сцерлязь) з'яўляецца адзінай складовай абрэвіяцыяй сучаснай фауністычнай наменклатуры.

Субстантывацыя прыметнікаў не характэрна для родавідавай наменклатуры, але адзначаецца сярод вышэйшых сістэматычных катэгорый таксонаў: *вераб інападобныя, гусенадобныя, валасянкавыя, дваякадыхаючыя, зеленаводныя, парнакапытныя* і інш.

На аснове пераасэнсавання у выніку моўнай аманіміі і полісемі ўзніклі 16 метафарычных найменняў, для якіх характэрны лексіка-семантычны спосаб утварэння: *бычок-пясочнік* "назва рыбы", *кулік-верабей, бугай вялікі, пастушок, перавотчык* "назвы птушак", *соня лясная, нетатыр-карлік* "назвы звяроў" і інш.

Утварэнне фауністычных номенаў розных тэматычных груп адбываецца па агульных лексічных законах. Для іх сінхроннага словаўтварэння характэрны спосаб афіксацыі (прычым, найбольш прадуктыўным з'яўляецца спосаб суфіксацыі), асновасловазкладанне і асновазкладанне (з суфіксацыяй) і лексіка-семантычны спосаб утварэння.

Трэці раздзел "Спецыфіка беларускай народнай фаунанаменклатуры (на матэрыяле іхтыя- і герпетафауны Беларускага Пазер'я)" прысвечаны вывучэнню асаблівасцей народных намінацый жывёл паўначы Беларусі ў супастаўленні з іншымі дыялектнымі і навуковымі фаунанайменнямі. Гэта дазваляе ў некаторых выпадках звярнуцца да вырашэння пытанняў упарадкавання і нармалізацыі сучаснай беларускай фауністычнай наменклатуры.

У дысертацыйным даследаванні да разгляду прадстаўлена 43 сінанімічныя рады іхтыя- і герпетафауны, родавідавыя назвы якіх утвараюць асобныя тэматычныя і лексіка-семантычныя групы і адначасова ствараюць свае парадыгматычныя палі. У сувязі з гэтым полнайменныя рады даследуюцца як асобныя структуры, у якіх разглядаюцца супрацьстаўленыя лексічныя адрозненні — найаўнасць у народных гаворках гэтых эквівалентаў. Вылучаны наступныя тыпы супрацьстаўленых лексічных адрозненняў фауністычных найменняў:

I. **Уласналексічныя** (дублеты):

II. **Лексіка-фанематычныя**: а) фанематычныя, б) акцэнтныя, в) акцэнтна-фанематычныя.

III. **Лексіка-марфалагічныя**: а) аднакаранёвыя сінонімы, б) складаныя сінонімы з тоеснай каранёвай марфемай, в) варыянты з адрозным граматычным родам.

IV. **Лексіка-семантычныя** (словаўтваральна-семантычныя варыянты і словаўтваральныя амонімы)

У першым параграфі — “Найменш іхтыяфауны Беларускага Паазер’я” — разглядаюцца тыпы супрацьстаўленых лексічных адрозненняў да 34 відаў іхтыяфауны, пашыраных у Паазер’і.

Прааналізаваны матэрыял паказваў, што ў гаворках Беларускага Паазер’я назвы найбольш значных відаў іхтыяфауны супадаюць з агульнавядомымі беларускімі найменнямі агульнаславянскага паходжання (*язь, карась, лінь, акунь* і інш.). У паўночна-заходняй частцы Паазер’я адзначаны ўплыў польскай, літоўскай, латышскай моў (*курмель, пуўка, келб, вягел, вангор, сметок, стынка* і інш.). Лексічнымі пранікненнямі з рускай мовы з’яўляюцца словы *налім, быстранка, галец* і інш. З балцка-фінскіх дыялектаў прыйшлі лексемы *рапушка, харыус, корушка* і інш. З іоркскіх моў праз пасярэдніцтва рускай мовы і яе гаворак праніклі словы тыпу *сазан, жэрах*. У выніку складанай кантaminaцыі ўзніклі паазерскія намінацыі тыпу *шэраспер, жыбасцёр* і інш. Уласнапаазерскімі намінацыямі з’яўляюцца словы: *стукач, биец, скавароднік, шырэк, акунь, даўзар, мая, вугор, лятун, фанеры, лешч, тшчаль, барометр, уюн, каза, шчыпоўка* і інш.

Гаворкі Беларускага Паазер’я ў абазначэнні відаў іхтыяфауны вызначаюцца шырокай пошнайменнасцю. Для абазначэння 34 відаў рыб ў складзе адпаведных структур адзначана 49 навуковых номенаў (пагодле ЭНБ), 445 народных назваў у гаворках Паазер’я, 950 — у беларускіх гаворках. Сярод народнай наменклатуры Паазер’я выяўлена 172 дублеты, 153 лексіка-фанетычныя адрозненні (113 фанетычных варыянтаў, 18 акцэнтных, 22 акцэнтна-фанемагчыных), 148 лексіка-марфалагічных адрозненняў (110 аднакарэнных сінонімаў, 20 сінонімаў з тоеснай каранёвай марфемай, 8 варыянтаў з адрознымі формамі роду), 123 лексіка-семятычныя адрозненні.

Супастаўленне навуковай і народнай іхтыянаменклатуры з дапамогай лінгвістаграфічнага метаду даследавання дазволіла зрабіць пэўныя прапановы ў вырашэнні праблем унармавання і ўпарадкавання асобных номенаў пагодле розных спецыяльных выданняў, разгледжаных вышэй. Напрыклад, лічым мэталогічным ужывань у якасці номенаў наступныя намінацыі: *стронга* ‘стронга (фарэль)’ (значэнні лексем пададзены пагодле “Энцыклапедыі прыроды Беларусі”), *сялява* ‘рапушка’, *стынка* ‘корушка (сняток, стынка)’, *ялец* ‘ялец’ (выключаючы намінацыю *яльчык*), *галавень* ‘галавень’ (унікаючы назвы *галавель*), *краснапёрка* ‘краснапёрка’ (выключаючы найменне *чырванпёрка*), *бялізна* ‘жэрах’, *лінь* ‘лінь’ (унікаючы намінацыі *лін, лінок*), *пячкур* ‘пячкур’ (без дублета *келб*), *верхаводка* ‘верхаводка (укляя)’, *аўсянка* ‘аўсянка (вярхоўка)’, *гусцяра* ‘гусцяра’ (выключаючы найменні *цяроха* звычайная, *ласкірка*), *гарчак* ‘гарчак’ (без намінацыі *гарчыца*), *сліж* ‘галец’, *уюн* ‘уюн’ (унікаючы назвы *пісхун*), *мянтуз* ‘мянтуз (мянэк)’, *колюшка* ‘колюшка’ (выключаючы найменні *калючка*, *радулька*), *ерш* ‘эжэр (ерш)’, *падка-*

меницькі "падкаменшчык" (унікаючы намінацый *рычок звычайны шырака-лобка*).

У параграфі "Найменні герпетафауны Беларускага Паазер'я" разліджана 9 поўнайменных структур да родавых номенаў паўзуноў і земнаводных, якія пашыраны ў гэтым рэгіёне.

Яны таксама вызначаюцца лексічным багаццем і разнастайнасцю. У гаворках Паазер'я бытуюць словы агульнаславянскага паходжання: *жаба яшчарка, вуж, гадзюка* і інш. Уплывам рускіх гаворак тлумачыцца пашырэнне назваў *лягушка тритон*. Магчымым балцкім субстратам з'яўляецца намінацыя *рапуха*. Выяўлены ўласнапаазерскія найменні герпетафауны: *жаруха кукаўка* "жарыянка", *азерка жуўжалка* "жаба", *красуха чэраўніца чэрадзеяка* "рапуха", *круль* "самец гадзюк" і інш. У вызначэнні вужа і гадзюкі пашыранай з'яўляецца назва *вужака*. Сустрэкаюцца анаматэпічныя ўтварэнні *квядуха, крумкач жаба*. Як і ў абазначэнні іхтыяфауны, сярод народнай герпетаанамэнклатуры Паазер'я маюць месца намінацый-словазлучэнні *кўрватья жаба палывая жаба, жаба-карыпатка* "рапуха" і інш. Аднак у словазлучэннях як і ў навуковай наменклатуры указваюць на існуючае відовае адрозненне прадстаўнікоў герпетафауны.

9 родавым номенам (15 відавым) герпетафауны ў гаворках Паазер'я адпавядае 205 намінацый, у беларускіх народных гаворках — 372. У абазначэнні герпетафауны выяўлена 38 дублетаў, 58 лексіка-фанетычных адрозненняў (50 фанетычных, 2 акцэнтныя, 6 акцэнта-фанематычных), 38 лексіка-марфалагічных (35 аднакарэнных сінонімаў, 3 варыянтны з адрознымі формамі роду), 10 лексіка-семантычных адрозненняў.

У працы выяўлены прычыны разнастайнасці і адрозняў асаблівасці народнай іхтыя і герпетафауны Беларускага Паазер'я ў параўнанні з літаратурнымі найменнямі і народнымі назвамі ў іншых гаворках Беларусі. Прычыны поўнайменнасці народнай наменклатуры рыб, земнаводных, паўзуноў у гаворках Беларускага Паазер'я тлумачацца як *внутрымоўнымі* заканамернасцямі развіцця гаворак, так і *пазытывістычнымі* фактарамі. Дублетнасць, сінанімія, варыянтнасць у абазначэнні жывёл звязана з асаблівасцямі гаворак (напрыклад, дысімільнае яканне), з вобразнасцю народнай мовы, з народнай *этымалогіяй* у намінацыі жывёл, з наяўнасцю розных матывавальных прыкмет, пакладзеных у аснову найменняў, з дэталізацыяй назваў паводле розных крытэрыяў, з уласцівай для гаворак *свабодай* у выбары словаўтваральных мадэляў, з акрыталагічнай неўнармаванасцю народна-дыялектнай мовы, з уплывам літаратурнай мовы, суседніх гаворак і моў, з захаваннем старажытных лексем, з нераспазнаваннем падобных паміж сабой прадстаўнікоў іхтыяфауны.

Для народнага словаўтварэння вызначаных лексіка-семантычных груп выкарыстоўваецца дэрывацыя, складанне, сінтаксічны і лексіка-семантычны спосабы ўтварэння. Так, у працэсе дэрывацыі ўдзельнічаюць самыя разнастайныя суфіксы. Для паазерскай народнай іхтыянаменклатуры найбольш прадуктыўнымі з’яўляюцца суфіксальныя фарманты -аўк(а) (з адпаведнымі варыянтамі) і -к(а). Для герпетанаменклатуры — фарманты -іц(а) (з адпаведнымі варыянтамі), -к(а). Напрыклад *красаўка* ‘краснаперка’, *ичынаўка* ‘ічышоўка’, *стракатка* ‘быстранка’, *гусцёрка* ‘густыра’, *верацяніца* ‘вераценніца’, *яшчарыца* ‘яшчарка’ і інш.

Лексічны склад жывёльнага свету Паазер’я вызначаюць розныя аспекты групы і падгрупы гаворак, дыялектныя зоны, этнаграфічны склад яго сельніцтва, уплыў памежжа. Нягледзячы на пэўную розніцу фаўністычнай дыялектнай лексікі ўсходняга і заходняга Паазер’я (у асноўным на фанетычным узроўні), нельга гаварыць аб ясна акрэсленых арэалах. Фаўністычная лексіка Падзвіння ўяўляе сабой адзіны арэал з узаемнымі мазаічнымі ўкрашэннямі кожнай з груп гаворак, дыялектных зон Паазер’я, адпавядае моўным асаблівасцям паўночна-ўсходняга дыялекту.

ВЫВАДЫ

Праведзенае даследаванне фаўністычных найменняў у беларускай мове дазваляе зрабіць наступныя вывады.

1. Беларуская навуковая фаўністычная наменклатура прайшла 3 этапы ў сваім развіцці. 1) 20-ыя гады. 2) 30-60-ыя гады. 3) 70-90-ыя гады. На слоесабытасць развіцця і функцыянавання беларускай фаўнанаменклатуры ўплывае пераг інтралінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў. Асноўны прычып фаўністычнай тэрмінагворчасці 20-ых гадоў — максімальнае выкарыстанне сродкаў народна-дыялектнай мовы, непрыняцце запазычанняў, што прывяло да шматлікай сінаніміі і варыянтнасці фаўнанаменклатуры, яе неўпарадкаванасці. Экстралінгвістычныя фактары 30-ых гадоў садзейнічалі арыентацыі ў тэрмінагворчасці на інтэрнацыяналізацыю тэрміналогіі, словаўтваральнае калькаванне з рускай мовы, што прывяло да скасавання поўнай-меннасці ў фаўністычнай наменклатуры і пэўнага яе ўпарадкавання. Фаўнанаменклатура 70-90-ых гадоў вызначаецца больш высокім якасным узроўнем у параўнанні з папярэднім этапам, дзякуючы выхалу ў свет фундаментальных слоўнікаў і даведнікаў. Экстралінгвістычныя фактары пачатку 90-ых садзейнічалі пашырэнню арыентацыі на рэсурсы беларускай мовы, чым вызначаецца “Анаціраваны спіс хрыбетных жывёл Беларусі” (1993). Гэта садзейнічала пашырэнню варыянтных і сінанімічных радоў фаўнанаменклатуры і зблізіла трэці этап з пачатковым — 20-ымі гадамі нашчага стагоддзя. Фак-

тычны матэрыял сведчыць пра тое, што працэс уніфікацыі і ўдасканалення беларускай фаўнаіаменклатуры працягваецца і ў наш час [1, 4-5].

2. Для сучасных беларускіх навуковых фаўністычных номенаў характэрна сістэмная арганізацыя. Фаўністычная наменклатура з'яўляецца падсістэмай агульналітаратурнай мовы і фарміруецца на яе аснове. Гэты працэс лексікалізуецца на асобныя прадметна-тэматычныя групы: назвы звяроў, назвы рыб, назвы птушак і г. д. Фаўністычныя найменні аб'ядноўваюцца ў сінанімічны рад, тэматычную групу, родававую групу, семантычнае поле. Сістэмнасць у фаўністычнай тэрміналогіі звязана з паняццем іерархічнасці, калі вялікая заалагічная паняцці семантычна падпарадкоўваюцца родаваму сінфікату, гэты характарызуецца п'яціма гіеранімічным адносінамі. Навуковая фаўнаіаменклатура ў адрозненне ад народнай вызначаецца строёнай сістэмнай арганізацыяй, спецыфіка якой заключаецца ў лакальнай сувядзеснасці номенаў з лацінскай сістэмай абазначаемых імі паняццяў на ўзроўні класіфікацыі [2].

3. Для беларускай навуковай фаўнаіаменклатуры характэрны п'яць структурна-семантычныя адметнасці. У структуры зоаноменаў, якая вынікае з бінарнай сістэмы, вылучана тры тыпы аднаслоўных складання і састаўных. Родавая назва складасца з аднаго слова, вялікая найменні — двухслоўныя словазлучэнні, падвідны абазначаны трохслоўнымі словазлучэннямі. Адна слоўныя номенны з боку структуры — простыя і складаныя. У структуры састаўных номенаў вызначаны мадэл. назоўнік + прыметнік, назоўнік + назоўнік-прыдатак, назоўнік + назоўнік. Р.скл. Прыметнік і прыдатак з'яўляюцца вызначальнымі ў адрозненні відаў па п'яціх матывацыйных прыкметах: паводле афарбоўкі, паводзін, памераў і г. д. [3].

4. Словазлучэнні — прадуктыўны спосаб утварэння відавых фаўнаіаменаў. Адным з найбольш прадуктыўных спосабаў утварэння вытворных зоаноменаў, як навуковых, так і народных, з'яўляецца марфемны: афіксацыя і складанне. Выкарыстоўваецца таксама лексіка-семантычны спосаб утварэння [3].

5. Для навуковай фаўністычнай наменклатуры, хоць і ў значна меншай ступені, характэрны тыя ж лексіка-семантычныя працэсы, што і для агульналітаратурнай мовы з ява сінаніміі, аманіміі, полісеміі. Асабліва пашырана з ява сінаніміі. Найбольш актыўна гэтыя адметнасці выявіліся на пачатковым этапе фарміравання беларускай заалагічнай тэрміналогіі, а таксама мелі месца на сучасным этапе яе развіцця (пачатак 90-ых гг.) у сувязі з вядомымі экстралінгвістычнымі фактарамі ў беларускай мове. З'ява сінаніміі ў фаўністычнай наменклатуры абумоўлена лексічнай матываванасцю слоў, адрозненнямі ў прынцыпах і спосабах намінацыі, розным паходжаннем лексем, неўпарадкаванасцю, неўнармаванасцю лексічнай і словаўтваральнай сістэмы, уплывам народна-дыялектнай мовы. На сучасным этапе развіцця беларускай за-

лагічнай наменклатуры неабходна пакраваць намаганні спецыялістаў і моваведцаў на далейшае ўпарадкаванне і калыфікацыю фауністычных номенаў [1, 4, 7, 8].

6. Аналіз полінайменных радоў іхтыя- і герпетафауны Беларускага Пазер'я як асобнага роду мікрасістэм, кожная з якіх характарызуецца адзінствам прадметна-паняццёвага зместу, у гаворках лоўначы Беларусі ў параўнанні з лексічным адзінствам іншых гаворак дазваляе гаварыць аб выключным семантычным багацці і разнастайнасці слоў прадстаўленых прадметна-тэматычных груп. Найбольш характэрны для фауністычнага лексічнага ландшафту Беларускага Пазер'я супрацьстаўленыя адрозненні, калі ў розных гаворках назіраецца тоеснасць значэнняў пры рознай гукавой абалонцы (*быстранка* 'рыба быстранка' — *бісар* — *сіняўка* — *стракатка*; *трытон* 'земнаводнае грызён' — *трытон*, *лішчарка-лядушка*). Даследаванне народнай іхтыя- і герпетанаменклатуры Пазер'я паказала, што асаблівасці фауністычнай лексікі рэгіёна адпавядаюць асаблівасцям груп гаворак, зон паўночна-ўсходняга дыялекту. Прычыны полінайменнасці народных фауністычных радоў ляжаць у тым, што ў навуковых і асама яны тлумачэння ўплываюць на гаворкі літаратурнай мовы суседніх гаворак і моў, дыялектнымі асаблівасцямі гаворак рэгіёна, іх словаўтваральнымі магчымасцямі, вобразнасцю народнай мовы, паняццёва ў ёй розных матывавальных прыкмет, пакладзеных у аснову намінацый, пераспазнаваннем носьбітамі народнай мовы розных відаў жывёл, супадзеннем найменняў розных відаў з-за вылучэння ў назвах падобных матывацыйных прыкмет.

Гэтыя асаблівасці парушаюць сістэмную эпітэтанальную народную фаунічнаменклатуру, падлягаюць ёй пэўную рэхомасць і атрозненне ад навуковай лексічнай сістэмы і яе дакладнай і выразнай арганізацыяй, тэнагаўцёнай змяшчаюццае калітага наймення ад пэўнай жывёл.

У якасці метадалагічнага прынтцыпу прынята палажэнне аб тым, што ў аснову яе павінны быць пакладзены словы жывой народнай мовы. Аднак неабходна ўлічваць і тое, што ў сучаснай тэрміналогіі могуць быць прадуктыўнымі і запозычанні. Пры гэтым удасканалення, нармалізацыя беларускай фауністычнай наменклатуры працягваюцца ў наш час. Неабходна, каб гэтая тэрмінасістэма фарміравалася з улікам цыматвекавых традыцый утварэння зчалагачных назваў у беларускай народнай мове [6, 8, 10].

Анотацыя да вынікаў дысертацыйнага даследавання

1. Стан і праблемы вывучэння беларускай фаўністычнай лексікі // Некаторыя пытанні адукацыі і выхавання: Сб. ст. / Отв. В.И. Турковскій. - Витебск: Изд-во Витебск. гос. ун-та, 1996. - С. 126-131.
2. Сучасная беларуская фаўністычная наменклатура як сістэма // Веснік Бел. дзярж. ун-та. Сер. 4. Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. Псіхалогія. - 1997. - № 1. - С. 32-35.
3. Структурна-семантычная характарыстыка беларускай фаўнанаменклатуры // Веснік Витебск. дзярж. ун-та. - 1997. - № 1(3). - С. 13-17.
4. Фармаванне беларускай фаўністычнай наменклатуры // Роднае слова. - 1998. - № 2. - С. 108-113.
5. Назвы птушак у слоўніках 20-ых гадоў // Матэрыялы II-ой навук. канф. аспірантаў і маладых вучоных 20 снежня 1993 г. / Витебск. дзярж. пед. шт. - Витебск, 1993. - С. 40-41.
6. Арыявіны характарыстык фаўністычнай лексікі ў беларускіх народных гаворках // Беларуска-рускі-польскі супастаўляльны мовязнаўства і літаратуразнаўства: Матэрыялы Градзян міжнар. навук. канф. 2 / снежня 1994 г. / Витебск дзярж. пед. ін-т. - Витебск, 1994. - Ч. 1. - С. 79-83.
7. Дыяпраблемы варыянтнасці ў беларускай фаўністычнай тэрміналогіі // Пытанні нармалізацыі беларускай навуковай тэрміналогіі. Матэрыялы рэсп. навук. канф. / Гомель. дзярж. ун-т. - Гомель, 1994. - С. 9-11.
8. Герметызаваныя найменні Беларускага Паазер'я // Письменства і друкарства Витебшчыны: гісторыя і сучаснасць. Матэрыялы рэсп. навук. канф. 15-16 кастр. 1996 г. / Витебск. дзярж. ун-т. - Витебск, 1997. - С. 107-111.
9. Праблемы нармалізацыі фаўнанаменклатуры ў сучасных усходнеславянскіх мовах // Беларуска-рускі-польскі супастаўляльны мовязнаўства і літаратуразнаўства: Сб. матэрыялаў IV міжнар. навук. канф. 24-26 красавіка 1997 г. / Витебск. дзярж. ун-т. - Витебск, 1997. - Ч. 1. - С. 149-152.
10. Праграма па збіранні матэрыялаў для вывучэння фаўністычнай лексікі. Вучэб. метад. дапаможнік / Витебск. дзярж. ун-т. - Витебск, 1995. - 17 с.

РЭЗЮМЕ

Грачыха Гапцяна Антопаўна

ФАУНІСТЫЧНЫЯ НАЙМЕННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Ключавыя словы: фауністычная народная наменклатура, фауністычная навуковая наменклатура, прадметна-тэматычная група, намінацыя, фарміраванне, поўнайменнасць, дублетнасць, варыянтнасць, сінанімія, нармалізацыя, сістэмнасць, структурна-семантычныя тыпы, словаўтваральныя тыпы, тыпы супрацьстаўленых лексічных адрозненняў.

Аб'ект даследавання: беларускія навуковыя і народныя найменні відаў і родаў названочных дзікіх жывёл Беларусі.

Прадмет даследавання: адметныя асаблівасці беларускай навуковай фауністычнай наменклатуры, а таксама спецыфіка народнай фаунанаменклатуры (на матэрыяле іхтыя і герпетафауны Беларускага Пазер'я) у плане ўзаемадзейнасці з навуковай.

Мэта даследавання: раскрыць спецыфіку функцыянавання сучаснай беларускай навуковай і народнай фауністычнай наменклатуры як цэласнай сістэмы ў слоўніковым складзе сучаснай беларускай нацыянальнай мовы.

У ходзе даследавання выкарыстоўваліся наступныя методы ампальна-аналітычны, параўнальна-супрацьстаўляльны, лінгвіаграфічны, статыстычны.

У межах адной працы сабраны, сістэматызаваны і прааналізаваны лексічны матэрыял, які ўключае назвы названочных дзікіх жывёл Беларусі розных прадметна-тэматычных груп: рыб, земнаводных, птушчых, млекакормячых. Сістэма фауністычных найменняў даследуецца ў плане вызначэння асноўных заканамернасцей станаўлення навуковай фаунанаменклатуры, выдзялення структурна-семантычных і словаўтваральных адметнасцей.

Упершыню на матэрыяле і аборак поўначы Беларусі — Беларускага Пазер'я — даследуецца спецыфіка народных найменняў іхтыя і герпетафауны паводле тыпаў супрацьстаўленых лексічных адрозненняў. Даследаванне дазволіла выявіць асаблівасці поўнайменнасці навуковых і народных фаунанамінацый, акрэсліць месца і ролю народных найменняў жывёл у сістэме навуковай фаунанаменклатуры.

Вынікі дысергацыйнага даследавання і прааналізаваны фактычны матэрыял могуць быць выкарыстаны ў практыцы выкладання лексікалогіі сучаснай беларускай мовы, дыялекталогіі, пры падрыхтоўцы спецкурсаў і спецсемінараў, вучэбных дапаможнікаў, пры напісанні студэнтамі курсавых і дыпломных прац, пры складанні беларускамоўнага тэрміналагічнага слоўніка па заалогіі і дыялектнага слоўніка Віцебшчыны.

РЕЗЮМЕ

Гречицо Татьяна Антоновна

ФАУНИСТИЧЕСКИЕ НАИМЕНОВАНИЯ В БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

Ключевые слова: фаунистическая научная номенклатура, фаунистическая народная номенклатура, предметно-тематическая группа, номинация, формирование, полиноминативность, дублетность, вариантность, синонимия, нормализация, системность, структурно-семантические типы, словообразовательные типы, типы противопоставленных лексических различий.

Объект исследования: белорусские научные и народные наименования видов и родов позвоночных диких животных Беларуси.

Предмет исследования: отличительные особенности белорусской научной фаунистической номенклатуры, а также специфика народной фаунономенклатуры (на материале ихтио- и герпетофауны Белорусского Полесья) в плане взаимоотношений с научной.

Цель исследования: раскрыть специфику функционирования современной белорусской научной и народной фаунистической номенклатуры как целостной системы в словарном составе современного белорусского национального языка.

В ходе исследования использовались следующие методы: описательно-аналитический, сравнительно-сопоставительный, лингвогеографический, статистический.

В рамках одной работы собран, систематизирован и проанализирован лексический материал, который включает названия позвоночных диких животных Беларуси разных предметно-тематических групп: рыбы, земноводных, ползунов, птиц, млекопитающих. Система фаунистических наименований исследуется в плане определения основных закономерностей становления научной фаунономенклатуры, выявления структурно-семантических и словообразовательных отличий. Впервые на материале говоров севера Беларуси — Белорусского Полесья — исследуется специфика народных наименований ихтио- и герпетофауны относительно типов противопоставленных лексических различий. Исследование позволило раскрыть особенности полиноминативности научных и народных фаунономинаций, определить место и роль народных наименований животных в системе научной фаунономенклатуры.

Результаты диссертационного исследования и предложенный фактический материал могут быть использованы в практике преподавания лексикологии современного белорусского языка, диалектологии, при подготовке спецкурсов и спецсеминаров, учебных пособий, при написании студентами курсовых и дипломных работ, при составлении белорусскоязычного терминологического словаря по зоологии и диалектного словаря Витебщины.

RESUME

ГРЭЧЫНО Tatjana Antonovna

Fauna denominations in the Belarussian language

Key words: fauna scientific nomenclature; fauna folk nomenclature; subject-topical group; nomination; formation; polinomination; duplication; variation; synonymy; normalization; systematization; semantico-structural types, word-formative types; types of opposite lexical differences.

The object of the Research: Belarussian scientific and folk denominations of different kinds of vertebrates in Belarus

The subject of the research: distinctive of Belarussian scientific fauna nomenclature; special features of folk fauna nomenclature (on the material of ichtio and herpetofauna of Belarussian lake Region).

The aim of Research: to reveal specific features of the modern Belarussian scientific nomenclature as the whole system in the lexical structure of the modern Belarussian language

During the research the following methods were used descriptive-analytical comparative lingveogeographical statistical

In the borders of one work lexical material, which includes names of Belarussian vertebrates of different subject topical groups: fish, amphibioses creeps birds and mammal is collected systematized and analysed. The system of fauna denomination is analysed in the way of determination of the main scientific nomenclature appropriatenesses formation exposing semantico-structural and word-formative differences. For the first time on the material of north Belarussian dialect (Belarussian lake Region) specific features of Folk ichtio-herpetifauna denominations are analysed relatively to the types of opposite lexical differences. The research made it possible to reveal peculiarities of nomination of folk and scientific fauna nomination to define the role and the place of folk denominations in the system of scientific faunanomenclature.

The results of the research and suggested actual material could be used in teaching of modern Belarussian lexicology, dialectology, in preparation Cor special courses and seminars, as a material Cor students books and students resesrh papers; in compiling of terminological dialectal dictionary of zoological names in the Belarussian language.